

Artykuł „Prawo autorskie dla twórców ludowych” powstał jako efekt warsztatów przeprowadzonych w ramach projektu „Masterklasy” w 2019 r. Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Magdalena Miernik

Lookreatywni - Law For Creatives

Sztuka ludowa. Czy rzeczywiście nie jest chroniona przez prawo autorskie?

Panuje powszechny mit, że sztuka ludowa nie jest chroniona przez prawo autorskie. Czy to znaczy, że dzieła twórców ludowych, które możemy podziwiać na różnego rodzaju wydarzeniach poświęconych promocji sztuki ludowej, np. podczas odbywającego się co roku w Lublinie Jarmarku Jagiellońskiego, pozostają poza ochroną prawa autorskiego? Z takim założeniem z pewnością nie zgodzą się twórcy sztuki ludowej, regularnie prezentujący swoje prace na różnego rodzaju wydarzeniach i wystawach. Zatem jak to jest z tą sztuką ludową? Czy sztuka ludowa jest chroniona przez prawo autorskie?

Wycinanki Pani Henryki vs Mennica Polska

Sztuka ludowa rozumiana jako „całokształt działalności artystycznej społeczności lokalnej, na ogół wiejskiej, do której zalicza się muzykę, tańce, legendy, bajki, poezję (...)” (https://pl.wikipedia.org/wiki/Sztuka_ludowa) stanowi wspólne dziedzictwo kulturowe i odwołuje się do pewnych ogólnych założeń, tradycyjnych dla danego regionu motywów czy wzorów. Z całą pewnością nie jest ona jednak pozostawiona poza ochroną prawa autorskiego, o czym najlepiej świadczy opisana poniżej historia Pani Henryki.

Pani Henryka Lus, twórczyni ludowa z Łowicza, kilka lat temu przypadkowo natknęła się na jeden z ozdobnych medali Mennicy Polskiej wydany przez Mennicę Polską z okazji prezydencji Polski w Radzie Unii Europejskiej. I pewnie nie byłoby w tym nic dziwnego, gdyby nie fakt, że Pani Henryka dostrzegła w ozdobnym numizmacie wzór swojej charakterystycznej wycinanki – wykorzystany bez jej wiedzy i zgody.

Pani Henryka postanowiła powiadomić o swoim spostrzeżeniu Mennicę Polską, ale ta nie wydawała się początkowo przejmować zarzutami i nie chciała uwierzyć, że to właśnie Pani Henryka jest autorką wycinanki. Dopiero gdy sprawa trafiła do sądu, Mennica Polska stała się skłonna do rozmów. Doszło do spotkania podczas którego Pani Henryka – na oczach zgromadzonych na spotkaniu prawników – swoimi wielkimi nożycami wycięła przy wszystkich „jej charakterystyczne kogutki”.

Finalnie strony podpisały ugodę, która potwierdziła, że doszło do naruszenia praw autorskich Henryki Lus, choć w sposób niezawiniony (Mennica Polska nie miała wiedzy i świadomości, że narusza prawa autorskie współczesnego twórcy).

Sztuka ludowa pod ochroną prawa autorskiego

Powyższa historia pokazuje, że dzieła sztuki ludowej stworzone przez współczesnych twórców z całą pewnością nie pozostają poza ochroną prawa autorskiego. Wręcz przeciwnie – jeśli tylko spełniają cechy utworu tj.

- zostały stworzone przez człowieka;
- zostały ustalone (a zatem uzewnętrznione tak, aby były możliwe do odbioru przez osoby trzecie) oraz

- posiadają cechę „działalności twórczej o indywidualnym charakterze”

to są przedmiotami prawa autorskiego, a ich wykorzystanie wymaga uzyskania zgody twórcy.

Utwór sztuki ludowej podlega ochronie prawa autorskiego niezależnie od tego, czy jego twórca jest amatorem, czy działa jako profesjonalista. Nie ma również znaczenia, czy twórca przynależy do organizacji zrzeszającej twórców ludowych (np. do Stowarzyszenia Twórców Ludowych) czy działa zupełnie niezależnie. Wreszcie, dla faktu uzyskania ochrony prawa autorskiego nie ma znaczenia, czy twórca sztuki ludowej działa pod pseudonimem czy rozpowszechnia swoje prace anonimowo.

Jakie inne elementy powstania dzieła sztuki ludowej nie mają znaczenia dla faktu uzyskania ochrony prawa autorskiego?

- wartość dzieła;
- przeznaczenie dzieła (dla faktu uzyskania ochrony prawa autorskiego nie ma znaczenia, czy dzieło sztuki ludowej przygotowane zostało w celu jego wystawienia na Jarmarku Jagiellońskim lub w sklepie czy też stworzone zostało bez zamiaru pokazywania go szerszej publiczności);
- sposób wyrażenia dzieła (praca namalowana na restauracyjnej serwetce będzie tak samo chroniona jak dzieło utrwalone na profesjonalnym płótnie);
- nakład i charakter pracy twórczej (dla faktu uzyskania ochrony prawnoautorskiej nie ma znaczenia, czy dzieło powstało w miesiąc czy w 2 minuty),
- stopień wysiłku intelektualnego oraz okoliczność, czy chodzi o twórczość opartą na samoistnym pomysłem czy też na bazie inspiracji innymi pracami.

Właścicielem praw autorskich jest twórca, czyli osoba, która wniosła wkład twórczy, stworzyła dzieło w rozumieniu prawa autorskiego. Ochrona prawa autorskiego przysługuje twórcy automatycznie, z chwilą stworzenia dzieła. Twórca nie musi spełniać żadnych formalności.

ochrona przysługuje twórcy niezależnie od spełnienia jakichkolwiek formalności

(art. 1 ust.4 pr. aut.)

W obowiązującej w Polsce ustawie z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych nie znajdziemy definicji twórcy, a jedynie domniemanie, że “twórcą jest osoba, której nazwisko w tym charakterze uwidoczniiono na egzemplarzach utworu, lub której autorstwo podano do publicznej wiadomości w jakikolwiek inny sposób w związku z rozpowszechnianiem utworu.”

Powyższe domniemanie zawiera w sobie wskazówkę, o której powinien pamiętać każdy twórca – warto podpisywać swoje prace! Nie tylko po to, aby łatwiej było je zidentyfikować prace konkretnego twórcy, ale również po to, aby wskazane wyżej domniemanie nie mogło zostać łatwo “obalone”. **Podpisywanie swoich prac leży zatem w interesie każdego twórcy.**

Moment powstania ochrony prawa autorskiego

Ochrona dzieła rozpoczyna się z chwilą powstania dzieła, trwa przez całe życie jego twórcy i wygasa dopiero po upływie 70 lat od dnia jego śmierci.

W przypadku wielu dzieł sztuki ludowej tworzonych przez indywidualnych twórców, realnym problemem jest ustalenie autorstwa konkretnego dzieła oraz określenie daty śmierci autora. Jeżeli nie możemy ustalić autora danego dzieła, a tym bardziej sprawdzić, ile czasu upłynęło

od dnia jego śmierci, na ratunek przychodzi zasada, zgodnie z którą moment wygaśnięcia autorskich praw majątkowych liczony jest 70 lat od daty rozpowszechnienia dzieła sztuki ludowej (np. wystawienia dzieła na publicznej wystawie). Należy jednak traktować tę zasadę jako wyjątek i wszędzie tam, gdzie jest taka możliwość, należy uzyskać informacje o nazwisku twórcy, dacie jego śmierci, a jeśli 70-letni okres autorskich praw majątkowych jeszcze nie upłynął – skontaktować się z jego spadkobiercami/uprawnionymi z praw autorskich do dzieła, które chcemy wykorzystać.

Autorskie prawa majątkowe vs autorskie prawa osobiste

Obowiązująca w Polsce ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych, przyjęła dualistyczną koncepcję praw autorskich dzieląc je na:

- autorskie prawa osobiste
- autorskie prawa majątkowe.

To właśnie autorskie prawa majątkowe (prawa zbywalne i ograniczone w czasie) trwają od momentu powstania dzieła, przez całe życie jego twórcy i wygasają (co do zasady) dopiero po upływie 70 lat od dnia jego śmierci.

W odróżnieniu od autorskich praw majątkowych, autorskie prawa osobiste są niezbywalne, nieprzenoszalne i nieograniczone w czasie. To oznacza, że należy respektować autorskie prawa osobiste twórcy (między innymi prawo do oznaczenia utworu jego imieniem i nazwiskiem) niezależnie od tego, ile czasu upłynęło od daty śmierci twórcy.

Po upływie 70 lat po śmierci twórcy dzieło przechodzi do domeny publicznej i każdy twórca może je swobodnie wykorzystywać, również do celów komercyjnych.

Sztuka ludowa jako dobro wspólne

Czym jest domena publiczna? Domena publiczna to zbiór utworów, które pozostają poza ochroną prawa autorskiego. W domenie publicznej znajdują się jednak nie tylko dzieła, co do których wygasły autorskie prawa majątkowe (upłynął 70-letni okres ochrony prawa autorskiego) ale również wytwory, które nigdy nie podlegały ochronie prawa autorskiego ze względu np. na zbyt niski poziom twórczości lub na moment, w którym powstały (przed powstaniem prawa autorskiego).

Utworem prawa autorskiego jest, jak to zostało wskazane wyżej, jedynie utwór stworzony przez człowieka. To znaczy, że wytwory natury takie jak malowniczy szron na szybie, kształty kwiatów, liści i zwierząt czy śpiew ptaków pozostają poza ochroną prawa autorskiego i każdy twórca może z nich swobodnie korzystać.

Utwory znajdujące się w domenie publicznej (niezależnie od tego, z jakiego powodu się nie znalazły) można swobodnie wykorzystywać, kopiować, modyfikować i rozpowszechniać w dowolnym celu, również komercyjnym.

Sztuka ludowa w domenie publicznej

Dzieła sztuki ludowej tworzone przez współczesnych twórców to dzieła, które powstają często na bazie tradycyjnych, znanych od stuleci, motywów ludowych i roślinnych, które pozostają poza ochroną prawa autorskiego i znajdują się w domenie publicznej.

Powyższe potwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z 17 listopada 2011 r. w sprawie o sygn. akt CSK 30/11, który wskazał, że:

„anonimowe dzieła folklorystyczne zasadniczo nie stanowią utworów prawnie chronionych” (...) „dozwolone jest zarówno swobodne rozpowszechnianie dzieł folkloru,

jak i tworzenie oraz eksploatowanie opartych na takich dziełach przeróbek i adaptacji. Nie dotyczy to tych utworów sztuki ludowej, w odniesieniu do których można oznaczyć osobę twórcy, a dziełu przypisać indywidualny, twórczy charakter”.

Nawet jeśli przyjmiemy, że tradycyjne motywy folklorystyczne pozostają poza ochroną prawa autorskiego to warto pamiętać o tym, że istnieje jednak pewna granica ich swobodnego wykorzystania.

Gdzie leży ta granica? Granicę tę wyznacza szacunek do tradycji i kultury naszych przodków. Chodzi o to, aby korzystając dziś swobodnie z dorobku kulturowego nie wykorzystywać go w taki sposób, który miałby zatracać jego pierwotne znaczenie. Nie przywłaszczać go bezmyślnie. Granicę tę dobrze oddaje wypowiedź prawniczki Susan Scafidi z Fashion Law Institute, której zdaniem:

„Do kulturowego przywłaszczenia dochodzi wtedy, gdy jedna kultura bierze element drugiej bez pozwolenia. Zwłaszcza bez zrozumienia oraz należytego szacunku”.

Wykorzystując więc tradycyjne motywy ludowe czy symbole kulturowe, nawet jeśli znajdują się one już w domenie publicznej, warto znać i rozumieć ich znaczenie. A co najważniejsze – respektować je.

Sztuka ludowa a prawo autorskie – podsumowanie

- Dzieła sztuki ludowej, w odniesieniu do których można oznaczyć osobę twórcy i które spełniają cechy utworu, są chronione przez prawo autorskie.
- Ochrona prawa autorskiego przysługuje twórcy automatycznie, z chwilą stworzenia dzieła.
- Warto podpisywać swoje prace – w interesie twórcy jest oznaczenie utworu swoim imieniem i nazwiskiem.
- Z chwilą stworzenia dzieła twórca nabywa autorskie prawa osobiste i autorskie prawa majątkowe do dzieła.
- Ochrona dzieła rozpoczyna się z chwilą powstania dzieła, trwa przez całe życie jego twórcy i wygasa dopiero po upływie 70 lat od dnia jego śmierci (czas trwania autorskich praw majątkowych).
- Po upływie 70 lat od śmierci twórcy dzieło przechodzi do domeny publicznej i każdy twórca może je swobodnie wykorzystywać, również do celów komercyjnych.
- Autorskie prawa osobiste – prawo do oznaczenia utworu imieniem i nazwiskiem twórcy – są nieograniczone w czasie;
- Nawet jeśli dzieło sztuki ludowej jest już w domenie publicznej, warto pamiętać o tym, że istnieje jednak pewna granica jego swobodnego wykorzystania – szacunek do tradycji i kultury.